

det vesttyske. På begge planer taler Glaser om en „ikke-ankendelse“ (en *Nicht-Anerkennung* med reference til politolog Irina Mohr). DDR og dets erfaringer, herunder dets fodbold, blev ikke anerkendt i den nye stat og skrevet ud af historien. Flere østtyske spillere tog til Vesttyskland. Der opstod et stort økonomisk skel mellem øst og vest, og interessen for østtysk fodbold faldt. Dette sammenfald mellem det store narrativ om genforeningen og supporterernes eget narrativ på tværs af klubberne betyder også, at fodbolden i sig selv bliver en parentes i deres syn på genforeningen.

I dag, 25 år efter genforeningen deler fankulturen stadig delvis narrativ med det øvrige østtyske samfunds udvikling. Supporterne har f.eks. en egen „Ostalgie“, ikke kun en længsel efter det, der var, men også det, der kunne være kommet (f.eks. gennem den effektive østtyske talentudvikling).

Men tiden har også splittet klubberne på nye måder uden helt at opgive arven fra DDR. Nogle (Aue og Union) har klaret omstillingen og spiller i 2. Bundesliga (svarende til den danske 1. division), mens de øvrige spiller i regionale ligaer. Hos de sidste er DDR-identifikationen tydeligere, især hos de ældre tilskuere, ikke i længsel efter DDR, men i trods mod det vestlige Tyskland og den førnævnte ikke-ankendelse. Hos BFC Dynamo ses det i klubbens hooligankultur og højredrejningen i fanbasen siden slutningen af 1980'erne, der knyttede an til image som Stasi-affilieret. 1. FC Berlin Union viderefører sit oppositionelle image i modstanden mod kommercialiseringen af fodbolden.

Styrken ved Glasers undersøgelse er nuanceringen af dele af den typiske fortælling om Østtyskland omkring og efter genforeningen ved sit fokus på fodboldsupporten, hvor DDR-erfaringen stadig spiller en rolle. Glaser antyder dog, at det måske er ved at skifte, efterhånden som nye generationer uden en DDR-erfaring kommer til.

Christian Tolstrup Jensen

| OVE KAJ PEDERSEN: *Markedsstaten*, Hans Reitzels Forlag, København 2014, 422 s., 300 kr.

Stat og arbejdsmarked – to nærmest evigtgyldige, skønt historisk set foranderlige, institutioner i samfundslivet kunne man fristes til at mene. Men forholder det sig nu sådan? Professor i komparativ politik og økonomi ved CBS, Ove Kaj Pedersen, leverer i *Markedsstaten* et originalt og dybdegående, men også svært tilgængeligt bidrag til forståelsen af arbejdsmarkedets institutionalisering i Danmark. Bogen er en opfølger til den anmelderroste og bredt anvendte *Konkurrencestaten*

fra 2011. Disse to værker har en arbejdsdeling, jeg vil vende tilbage til sidst i anmeldelsen.

Hovedærindet i Markedsstaten er at demonstrere, hvordan de grundlæggende forudsætninger for opkomsten af et moderne arbejdsmarked i velfærds- og senere konkurrencestaten blev etableret gennem en gradvis omdannelse af individet fra et gennemgående retsløst til et juridisk subjekt med frihed til at disponere over egen arbejdskraft. Fremkomsten af et egentlig retligt subjekt var en forudsætning for indførelsen af aftalesystemet og den kollektive organisering på arbejdsmarkedet, som blev indstiftet med Septemberforliget i 1899.

Udviklingen frem imod markedsstaten har ifølge forfatteren sine rødder tilbage i 1600-tallet. Under enevælden var økonomiske og politiske rettigheder i hovedreglen knyttet til bestemte og afgrænsede grupper i samfundet og uddelegeret på kongens nåde. De besiddelsesløse eller mindrebemidlede sociale lag såsom tyende, inderster og husmænd var derimod efterladt i en form for juridisk tomrum, hvor selve arbejdspligten var lovbestemt og nøje reguleret, mens den personlige retsevne i bredere forstand ofte var uklar eller helt fraværende. En mellemgruppe i dette juridiske stratifikationssystem udgjordes til dels af købstadsborgerne og de landlige ejendomsbesiddere, som i arbejdsretlig henseende var udstyret med en vis autonomi.

I bestræbelserne på at tøjle den synlige fattigdom og nød og med det parallelle sigte at aktivere en potentiel arbejdskraftressource indførtes og skærpedes efterhånden en række centralstatslige kontrolmekanismer. De besiddelsesløse skulle disciplineres til arbejde gennem f.eks. forbud mod tiggeri og oprettelse af arbejdsanstalter og statslige manufakturer. I byerne gjordes gradvis indhug i lavenes selvstændige jurisdiktion til fordel for den offentlige myndigheds forvaltningskompetence. Magten centraliseredes på bekostning af civilsamfundets udbredte selvregulering.

Bogen leverer ikke en fast og afgrænset definition af begrebet markedsstat. Et overordnet karakteristikon ved denne statsform er dog, at individets „politiske, økonomiske og personlige friheder“ er det princip, hvorpå staten hviler (s. 20). Markedsstaten udgør i den optik en, ganske vist omfattende, institution i gængs politologisk forstand, dvs. et sæt af regler og begrænsninger, som omkranser, betinger og strukturerer menneskelig handlen. I markedsstaten indgår de tre klassiske hovedarenaer – stat, marked og civilsamfund – desuden i en bestemt konfiguration: Arbejdskraften (privatsfæren/civilsamfundet) er gennem lovgivning og bestemte institutionelle indretninger (staten) givet status af retssubjekt og skal til gengæld for denne anerkendelse udbyde sin arbejdskraft på gældende vilkår (markedet).

En hovedinspirationskilde for bogen er den ungarsk-amerikanske

samfundsforsker Karl Polanyis klassiske værk *The Great Transformation* fra 1944. Herfra henter Pedersen bl.a. den grundidé, at perioden forud for enevældens og markedsstatens opkomst var kendetegnet ved arbejdsfrihed for både mænd og kvinder (s. 136). Den underliggende pointe her er, at den før-absolutistiske regulering af arbejdsmarkedets forhold hverken var inkonsistent (som under enevælden) eller konsistent (som i markedsstaten), men derimod fuldkommen utøjlet. I den forstand bliver 1600- og 1700-tallets merkantilistiske erhvervspolitik et nødvendigt mellemtrin på vejen mod markedsstatens realisering. Hertil må bemærkes – hvad Pedersen ikke selv gør i bogen – at Polanyis tese ikke nyder ubetinget støtte i forskningslitteraturen. Særlig har økonomiske historikere stillet spørgsmålstegn ved, om markedsformerne under tidligere tiders mere civilsamfundsbaseerede funktionsmåder virkelig lå så langt fra moderne samfunds tydelige markedsfundering som foreslået af Polanyi. I det hele taget savner denne anmelder i værket et nærmere livtag med den del af forskningen på området, som ikke friktionsløst lader sig indpasse i det af Pedersen opstillede fortidsscenario. Dette skal ikke forstås derhen, at fremstillingen er blottet for forskningsdiskussioner (se f.eks. s. 153f), men alene som en bemærkning gående på værkets overordnede rammer.

En af bogens styrker er dens grundighed og udnyttelse af tværgående fagperspektiver. Markedsstaten er således nok historisk i sit sigte, men placerer sig, hvad angår arbejdsmetoder og erkendelsesinteresse, i krydsfeltet mellem flere forskellige fagtraditioner. Når Pedersen går „i arkiverne“, sker det i hovedreglen ikke fysisk, men med reference til terminologien inden for en bestemt fransk filosofisk tradition. Når forfatteren vil analysere beretninger om arbejderens frigørelse (s. 26), lægges der ikke op til en fremgangsmåde, hvor genstandsfeltet (som kilde) behandles i historisk-metodisk forstand, men derimod til at konsultere den (ældre) historiske faglitteratur, der er skrevet om emnet. Forfatteren bør ikke klandres herfor, idet han eksplicit udtrykker, at der ikke er tale om et faghistorisk studie (s. 50). Set gennem en faghistorikers briller har den tværdisciplinære tilgang til gengæld den lidt uhensigtsmæssige effekt på bogens gennemgående struktur, at kapitlerne 3-6, hvor forfatteren inddrager og forholdsvis minutøst gennemgår en del historisk lovstof, metodisk og stilistisk kommer til at skille sig ikke uvæsentligt ud fra værkets øvrige dele.

Som anført i denne anmeldelses indledning skal bogen ses i sammenhæng med den tidligere udgivelse *Konkurrencestaten*. Heri fremanalyserer Pedersen ud fra et såkaldt samtidsdiagnostisk perspektiv en række overgangssymptomer i velfærdsstatens institutioner og politikområder henimod en mere individualiseret og nyliberalistisk konkurrencestat, hvor styrkelsen af erhvervslivets rammevilkår bliver et selv-

stændigt mål for socialpolitikken snarere end det omvendte. Det er iøjnefaldende, hvor forskellige de to værker er i skrivestil, undersøgelsesmetode og overordnet tilgang til stoffet. Hvor *Konkurrencestaten* er sprogligt letflydende og med klart optrukne pointer, skal der arbejdes noget mere for at komme til bunds i *Markedsstatens* argumentation og konklusioner. Dette er i sig selv ikke noget problem, måske tværtimod, men man skal være sig bevidst, at de to værker, hvad enten det er intenderet eller ej, et langt stykke af vejen henvender sig til to ret forskellige målgrupper.

Læsningen giver anledning til enkelte kritiske bemærkninger vedrørende tekstens struktur. Overordnet set gælder, at stilen og til dels bogens opbygning er en udfordring i bestræbelserne på at tilegne sig stoffet – i hvert fald for denne anmelder. Dertil kommer, at der lægges mange forskellige spørgsmål på bordet undervejs, og man kan som læser godt komme i tvivl om, hvilke der er vigtige og centrale for bogens hovedpointer, og hvilke der er mere perifere (således f.eks. s. 19, 22, 41 og 42). Flere tilsyneladende unødvendige og næsten ordrette gentagelser i teksten kunne med fordel være udeladt. Det gælder f.eks. definitionen af begrebet „statsform“ (s. 22 og 58) og informationen om, at der i 1681 blev etableret en politimyndighed i købstæderne (s. 210 og 218). Disse anmærkninger skal dog ikke skygge for det forhold, at bogen i sin helhed er velredigeret og i hovedreglen klart disponeret.

Pedersen er ikke den første politolog, som beskæftiger sig med den danske stats institutionelle indretninger i et langt historisk perspektiv. *Markedsstatens* originalitet ligger til gengæld i, at den kombinerer samfundsvidenskabelige og historiske perspektiver på en forfriskende måde, som fint kan supplere de eksisterende, måske mere traditionelle, arbejdsmarkedshistoriske fremstillinger. Bogen kan anbefales til videre læsning for alle, som ønsker at blive klogere på fænomenerne arbejdsmarked, stat og samfund, som de ser ud i dag.

Thomas Clausen

| LASSE ELLEGAARD: *Oldermanden. Klaus Bonde Larsen: Karrieren, kunsten, konflikterne*, Strandberg Publishing, København 2016, 203 s., 299,95 kr.

Klaus Bonde Larsen (KBL) har gennem sit efterhånden lange liv (f. 1933) varetaget mange, vidt forskellige funktioner i dansk erhvervsliv og været involveret i en række bemærkelsesværdige, til tider dramatiske begivenheder. Han er udlært malersvend (sølvmedalje for svendestykket) og gik ind i faderens firma som han senere blev partner i og endnu senere overtog. I 1980'erne blev virksomheden en koncern –